

MEHMET GENÇ
ansına

OSMANLI
İKTİSAT TARİHİ ÇALIŞMALARI
- I -

Editör

Fehmi Yılmaz

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

**Mehmet Genç Anısına
Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları - I**

**Güngören Belediyesi Yayınları, No: 2
ISBN 978-605-72807-1-8**

Genel Yayın Yönetmeni

Abdulkadir Altınhan

Editör

Fehmi Yılmaz

Yayın Koordinasyon

Oğuzhan İbrahimusta

Yayın Kurulu

Yüksel Çelik - Murat Uluskan - Davut Hut

Bülent Bakar - Selim Karahasanoğlu

Yunus Uğur - Ömerül Faruk Bölükbaşı

Ali Çifçi - Murat Arısal

Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu

Abdullah Tok - Oğuz Satır

Redaksiyon

Ayhan Yıldırım

Kapak ve İç Tasarım

Pikatron Medya Ltd. Şti.

GÜNGÖREN BELEDİYESİ

Güven Mah. Marmara Cad. No: 38 Güngören - İstanbul

Tel: 0212 449 55 00 - www.gungoren.bel.tr

**MARMARA
ÜNİVERSİTESİ**

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

Göztepe Yerleşkesi, 34722 Kadıköy - İstanbul

Tel: 0216 777 00 00 - www.marmara.edu.tr

“Mehmet Genç Anısına Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları - I” Kitabı'nın tüm yayın hakları Marmara Üniversitesi ve Güngören Belediyesi'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İzinsiz basılamaz ve çoğaltılamaz.

İSTANBUL'UN BALKANLARDAKİ KİLERİ: EFLAK PRENSLİĞİ (18. YÜZYIL)

Ümmügülsüm Filiz Bayram*

GİRİŞ

18. yüzyıl, Osmanlı Rus-Avusturya ilişkileri açısından önemli gelişmeler olduğu bir dönemdir. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avusturya İmparatorluğu Erdel'i yani Transilvanya'yı ele geçirmiş, Eflak sınırına dayanmıştı. 1686 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı ise 1700 yılında İstanbul Antlaşması'yla sonuçlandı. Osmanlı İmparatorluğu için bu anlaşmalar Avrupa ülkelerine karşı kaybetme sürecinin başlangıcıydı. Avusturya ve Rusya'nın Balkanlarda kolay ilerleyebilmesi Eflak'a hâkimiyetten geçmekteydi bu nedenle 18 yüzyılda yapılan savaşlarda bu iki devletin ilk işgal ettiği yerler arasında Eflak Voyvodalığı vardı.¹

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan savaşlar sonucu Ruslarla imzalanan 1774 Küçük Kaynarca ve 1792 Yaş antlaşmalarıyla, Osmanlı stratejik öneme sahip topraklarını kaybetmiş, dini, siyasi ve askerî açıdan büyük önem taşıyan Kırım yeni bir statü kazanmıştır. Bu değişiklikler Kırım'la sınırlı kalmamış, Eflak ve Boğdan gibi Karadeniz'in kuzeyindeki prenslikleri de içine almıştır. Voyvodalıklar üzerindeki güç ve otorite kaybı Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetinin gerilemesinin başlıca nedenleri arasında yer alır.

Kırım'ın kaybedilmesiyle Balkanlardaki prensliklerin stratejik öneminin arttığını fark eden Osmanlı, aldığı tedbirlerle bölgedeki etkisini 19. yüzyılın yarısına kadar uzatabilmiştir.

1829 yılındaki Edirne Antlaşması'ndan sonra ise her iki prenslik Rus himayesine girmiştir.²

Eflak; tarım, hayvancılık ve madencilik gibi alanlarda zengin yer altı ve yerüstü kaynaklarına sahip bir bölge olarak Osmanlı Devleti'nin, özellikle sarayın ve başkent'in ihtiyaçlarının karşılandığı bir eyaletti.

Bugünkü Romanya'nın güneyinde bulunan, kuzeyde Karpat dağları, güney ve güneydoğuda Tuna nehriyle çevrili 76.581 km²'lik bir yüz ölçüme sahip Eflak'ta on yedi büyük yerleşim yeri

* Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, filiz.bayram@msgu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-3350-1261

1 Kurtaran 2014: 191-210.

2 Karal 1961: 120-121.

bulunmaktadır. Kuzeyi dağlık olan Eflak'ın güney arazisi düz ve oldukça verimli ovalardan oluşur. Buğday, arpa, mısır ve diğer hububat ürünleri bolca yetişir. Göllerinde balık tutulur, Tuna'nın etrafındaki alanlarda ise bağlar uzanır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yanında arıcılık da önemli gelir kaynaklarından. Ülkenin dörtte biri ormanlık alandır. Tuz üretimi çok önemlidir ve ülke gelirinin üçte birini oluşturmaktadır. Evliya Çelebi “*cümle dağı taşı tuzdur*” diyerek buradaki tuz madenlerine dikkat çekmiştir.³

Eflak 16. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'ya düzenli olarak vergisini gönderen bağımlı devlet statüsündeydi. İç işlerinde bağımsız olan bu prensliğin Osmanlı hakimiyetini kabul etmesi kolay olmamıştır. Bölgeyi elde tutmak isteyen Osmanlı; sadece prensliklerle mücadele etmemiş, Avusturya ve Macaristan ile de yüzyıllar sürececek bir savaş içine girmiştir.

Bu sürece 18. yüzyılda Rus Çarlığı da eklenmiştir. Osmanlı Devleti değişen siyasi koşullara bağlı olarak prenslik üzerindeki idari uygulamalarını değiştirmiş, yeniden düzenlemeler yaparak bu bölgenin koruyuculuğunu ve sahipliğini üstlenmeye devam etmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti, Rus ve Avusturya yayılmacılığına karşı Romen halkı için güçlü bir zırh işlevi de görmüştür.⁴ Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan itibaren Rusya'nın Eflak üzerinde hakimiyet kurmak için izlediği politikalar; “*her devlet kendi re'âyâsını muhâfazaya ikdâm ve te'addîyyât ü hasârdan sıyânete ihtimâm etmek kavâ'id-i mülkiyedendir. Memleketeyn-i mezbûreteyn Devlet-i Aliyye'nin olmağla re'âyâsı hakkında mezâlim vukû'una rızâsı olmadığı zâhir*” sözleriyle bertaraf edilmeye çalışılmıştır.⁵

Eflak'ın coğrafi konumu ve birçok konuda devletin ihtiyaçlarını karşılaması burayı stratejik öneme sahip bir yer haline getiriyordu. Arşiv kaynakları, padişah hatları, meşveret toplantıları ve tarihi eserlerde bu prensliğin stratejik önemi görülebilir. Bu kaynaklarda Eflak için; «*Balkanın kapısı*», «*İstanbul'un kapısı*», «*Bâb-ı âli'nin iki gözü*», «*Osmanlının kileri*» şeklindeki benzetmeler kullanılmıştır. İlk üç tanımlama bölgenin güvenliğiyle ilgilidir. Bu konuda kilit nokta Tuna Nehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı için Tuna Nehri doğal bir sınır olarak kabul edildiğinden Eflak ve Boğdan prenslikleri de bu sınırı koruma rolünü üstlenmişlerdi.⁶

Çalışmamızda kullandığımız tanımlama ise bölgenin ekonomik yönden önemini belirtmektedir. Bu tarz ifadeler değişen siyasi koşullara bağlı olarak 18. yüzyıl kaynaklarında pek çok defa karşımıza çıkmaktadır.

'Osmanlı'nın Kileri' olarak ifade edilen bu bölgeden Osmanlı'ya tahıl, bal, büyükbaş hayvan, buğday tohumu, tuz, bal, balmumu, kenevir, ceviz ve Tuna balığı gibi çeşitli yiyecekler gönderilirdi. Osmanlı bu mamulleri “*memnu maddeler*” olarak listelemiştir. Kalite ve standartları yüksek olan bu ürünler piyasada aranır ve tercih edilirdi. Ürünlerin zorunlu olarak geldiği ilk yer imparatorluğun başkentiydi. Öncelikle saray ve İstanbul'un ihtiyaçları karşılandıktan sonra bu ürünler bütün Osmanlı toprakları ve dış dünyaya satılırdı.⁷

3 Karpat 1994: 466; Uyanık 2020: 2.

4 Maxim 2013: 8; Pamuk 2007: 60.

5 Bayram 2014: 207.

6 Ekici 1998: 11.

7 Maxim 1973: 556.

1. İSTANBUL'UN İAŞESİ

İstanbul; yerleşim yeri olarak dar ve geniş iki alan şeklinde karşımıza çıkar. Dar anlamıyla İstanbul, Haliç, Marmara ve Theodosius surlarıyla sınırlanmış, Konstantiniyye olarak da ifade edilen bir yarımadadır.⁸ Geniş manada ise İstanbul, farklı kadıların idare ettiği Marmara bölgesinin büyük bir kısmını içine alan, Galata, Üsküdar ve Eyyüb kazalarıdır.⁹

Osmanlı; fetih siyaseti gereği eski uygulamaları ve ticarî örgütlenmeleri reddetmemiş, yararlı olanları devam ettirerek kendisine has muhafazakar bir yapı oluşturmuştur. II. Mehmed İstanbul'u başkent olarak belirledikten sonra burayı geçmişteki ihtişamını aratmayacak bir şekilde yeniden örgütler. Böylece İstanbul kısa sürede farklı sınıfların yer aldığı kalabalık bir nüfusa sahip olur. Öncelikle saray mensuplarının bulunduğu bu şehir, kapıkulu askeri ve devlet ricali gibi önemli kesimlerle beraber farklı etnik ve dini toplulukların yaşadığı oldukça kalabalık nüfusa sahip bir kent özelliği kazanır. Bu kadar büyük bir nüfusun yiyeceklerinin temini ise önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar.¹⁰

İstanbul coğrafyası, nüfusunun yiyecek ihtiyaçlarını karşılayacak bir üretime sahip değildi. Bu ihtiyacın ve diğer gereksinimlerinin sağlanması zorunlu olduğundan, imparatorluk eyaletleri başkent in iaşesinin teminine geniş ölçüde katılmak zorunda bırakılmıştı.¹¹ Konunun önemini ifade eden “*Devletin bir umûr-ı muazzaması dahi zehâyir ve etmeklerin ve lahmin ve sâir es ‘ârın nizâm-larıdır. Et etmek cümleden akdem-i elzemdir*” gibi pek çok padişah hatt-ı hümayûnları mevcuttur.¹²

Devlet, İstanbul'a diğer eyaletlerden gelen yiyecekler için kara ve deniz taşımacılığı, eşya- nın pazarlanması, fiyatların kontrolü ve haksız kazancın önlenmesi gibi konularda geniş örgütlü bir denetim ağı kurmuş, geleneksel kurallar devam ederken zamanın şartları dikkate alınarak kadim kurallar revize edilmiştir.¹³

Başkent İstanbul'un iaşesi; esnaf teşkilatı, loncalar, narh müessesesi, tüccarın ve üretimin denetlenmesi, mal mubayaa sistemi, ihraç yasağı ve ithalat serbestîsi gibi pek çok ekonomik uygulamaların birleşmesinden oluşan bir politika ile idare edilmekteydi.¹⁴

İstanbul bir nevi tüketim, dönüştürme ve dağıtım merkezi durumunda olduğundan iaşenin önemli bir kısmı daha çok hammadde ve mamul mallar halinde Romen prensliklerinden şehre getirilirdi.¹⁵ Şehir; kapanlar, emanetler, ambarlar, divanhaneler ve çarşılar halinde geniş bir organizasyon ağıyla örülmüştü. Her örgütün kendi yöneticileri olduğu gibi buraların kontrolünü sağlayan görevliler de bulunmaktaydı. Bu yöneticilerin en üstü İstanbul Kadılığı idi. Padişah tarafından atanan *emin*; belli emtiayı sağlar, vergi ve dağıtım işlerini düzenlerdi. Belli başlı emanetler arasında salhane, pastırma, balık, tuz, koyun, şarap, kahve, sebze, odun emanetleri vardı.¹⁶

8 Tabakoğlu 2014: 105.

9 Aynural 2001: V.

10 Matran 1990: 9.

11 Kurtaran 2014: 113.

12 Sarıcaoğlu 2001: 242.

13 İnalçık 1994: 117.

14 Güran 2004: 301.

15 McGowan 2004: 844.

16 İnalçık 1994: 117.

Osmanlı; savaşlar dışında kuraklık, sel, hastalık gibi doğal afetler nedeniyle zaman zaman yiyecek sıkıntısı yaşamış, yiyecek tedarikini güvence altına alan tedbirler sayesinde büyük bir sıkıntıyla karşılaşmamıştır.¹⁷

Yukarıda bahsettiğimiz merkezin işesi için yapılan bütün örgütsel çalışmalar, tarıma dayalı ekonomik sistemlerde uygulanmıştır. Bu sistem, üretilen mal ve hizmetlerin mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması yani piyasada mal arzı eksikliğinin yaşanmaması ve belli bir standartta tutulması şeklinde organize edilmiştir.¹⁸

Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı devletine karşı olan iktisadi ve mali yükümlülükleri, İstanbul'un işesinin temini yönünde nasıl bir işleve sahip olduğu, hangi tür malların nasıl temin edildiği Mihai Maxim tarafından üç ana başlık altında incelemiştir, bunlar:

1. Osmanlı tekeli çerçevesinde ticaret yoluyla yapılan nakliyat.
2. Peşkeş olarak parasız zahire teslimi
3. Savaş zamanında yapılan mecburi mubayaa¹⁹

Eflak ve Boğdan'ın taşra idaresini organize etmede birinci derecede sorumlu ve yetkili kişi buranın yönetimine getirilen voyvodalardı. 16 ve 17. yüzyıl kaynaklarında “*mu'tad olduğu üzere, her sene verile gelen*” gibi cümlelerle voyvodalara sorumlulukları hatırlatılarak gerekli hizmetler istenirdi.

Osmanlı sultanları; Eflak ve Boğdan ahalisinin refah ve huzurunun sağlanmasına dikkat eder, reyaya karşı adil davranılmasını isterdi. Merkeze gelen şikayetleri dikkate alan padişah, sorunun giderilmesi için öncelikle voyvodaya daha sonra gerekli kadı, naib ve mübaşirlere fermanlar gönderirdi. Ayrıca görevlilere, halka karşı yapılan uygunsuz davranışların bertaraf edilmesi için gerekli tedbirleri almaları emredilirdi.²⁰ Reyaya zulmeden yöneticiler görevlerinden azledilir, sürgüne gönderilir ya da idam edilerek ağır bedeller ödetilirdi. 1787-1792 Osmanlı Avusturya-Rus savaşında Eflak Voyvodası Mavroyani'nin idam edilme nedenlerinden biri de “*reâyâyı harâb ve ağniyâ-yı Eflak'ın meskenlerin me'vâ-yı bûm u gurâb*” eylemesi olmuştur.²¹

1774 ve devam eden süreçte Eflak ve Boğdan imtiyazları, hatalardan arındırılarak yeniden düzenlenmiş, daha adil bir düzenin kurulması için voyvodaların yükümlülükleri yeniden belirlenmiştir. Halkın voyvodalarla ilgili şikayetleri dikkate alınarak 1791 kanunnamesinde Eflak ve Boğdan voyvodalarının emlak sahibi olmalarının yasaklanması da bölge halkının gözetildiğini göstermektedir.²²

18. yüzyılda da Osmanlı geleneksel bir şekilde İstanbul'un tahıl ve et ihtiyacının önemli bir

17 Tabakoğlu 2014: 102.

18 Genç 2000: 60.

19 Türkhan 2006: 12.

20 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Mustafa III (AE.SMST.III.) 295/23604; İbnülemin Hariciye (İE.HR.) 11/1080.

21 “Eflak halkını perişan etmiş, Eflak'ın verimli ve zengin yerleşim alanlarını karga ve baykuşun meskeni haline getirmiştir” (Bayram 2014: 512).

22 Uyanık 2020: 70.

kısmını Eflak ve Boğdan prensliklerinden karşılamaktaydı. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan Rus müdahalelerini etkisiz bırakmak amacıyla 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve sonrasında yapılan düzenlemelerle prensliklerin Osmanlıya karşı geleneksel sorumluluklarında bir değişiklik olmamış, fermanlar ve anlaşma senetleriyle de bu haklar güvence altına alınmıştır.²³

1.1 Zahire-Tahıl

Osmanlı'da iaeş sistemi yukarıda da bahsettiğimiz balık, yağ, peynir, bal, balmumu, deri, kereste gibi pek çok malı kapsamakla birlikte başta buğday olmak üzere tahıl ve et, İstanbul iaeşsinin temel iki kalemini oluşturmaktaydı.²⁴ Savaş zamanlarında ordunun zahire ihtiyacı Babadağı, Tulça, İsakçı gibi kazalardan ve büyük oranda İstanbul'dan temin edilirdi. Rumeli, Eflak ve Boğdan İstanbul'un buğday ambarı olduğundan bu bölgeye düzenlenen seferler sırasında erzağın orduya aktarılmasıyla İstanbul'da kıtlık yaşanırdı.²⁵ Halkın en temel besin kaynağı ekmek ile askerinin en çok tükettiği peksimetin hammaddesi olan buğdayın yokluğu, toplumda çeşitli problemlere neden oluyor, bu durum en alt görevlilerden padişaha kadar herkes tarafından iyi biliniyor ve gerekli tedbirler titizlikle alınıyordu.²⁶

18. yüzyılın ortalarında İstanbul'un hububat ihtiyacı için gereken sermaye, özel teşebbüs ve devlet tarafından olmak üzere iki şekilde karşılanıyordu. Zahire ticaretinin büyük bir kısmını kapan tüccarları gerçekleştiriyordu. Eflak'tan getirilen buğday İbrail İskelesi'nden Unkapanı sefinelerine satılarak İstanbul'a nakledilirdi. Unkapanı semti, adından da anlaşılacağı gibi İstanbul'un buğday ve un ihtiyacını karşılayan çok önemli bir merkezdi.

Eflak tarafından gelen buğday çeşitleri *pakça* ve *aşağınca* şeklinde isimlendirilmişti.²⁷

Zahire miktarı nüfusla doğru orantılı olarak belirlenirdi. İhtiyaç dahilinde zahire ya yakın bölgelerden temin edilir ya da ambarlarda bulunan ürünlerden karşılanırdı.

Eflak ve Boğdan'dan gelen mukayese zahiresinin miktarı, o yılın bereketli geçip geçmediğine göre değişiklik gösterirdi. 1755 senesinde Eflak'tan gönderilen buğday 100.000 kileyken bir sonraki yılın verimli geçmesiyle 1756 yılında 200.000 kile olarak iki katına çıktığı görülmektedir. Eflak vovvodası mukayese zahiresinin bir kısmını sınırları içindeki Balamşa, Kalveçe, Pertiş gibi iskeleler vasıtasıyla, diğer kısmını ise sınırları dışındaki Rusçuk, Yergöğü, Silistre ve Niğbolu iskelelerinden izin tezkireleriyle başkente gönderirdi. Bu tahıllar İbrail İskelesi'nde Unkapanı tüccarına satılırdı. Kapan defterine kayıt edilen bu tezkirelerin bir nüshası da voyvodalar tarafından alınır ve İrat Defteri'ne kaydedilirdi.²⁸

Zahire kaçakçılığı, devlet görevlilerin suistimali ve savaşlar, zahirenin İstanbul'a ulaşması-

23 Uyanık 2020: 89.

24 Güran 2004: 301.

25 Yavuz 2012: 27-28.

26 Mantran 1990: 174.

27 Çağman 2016: 133.

28 Zahire sevkinde çıkan aksaklıkları gidermek için 1748 senesinde yapılan düzenleme ile önce zahirenin hangi bölgeden ne kadar alındığı tespit edilmiş sonra da ertesi yıl için yer ve miktar belirlenmiştir. Bu usule *mukayese niçamı* denmiştir (Fidan 2015: 375-376).

nı engelleyen belli başlı nedenler olarak karşımıza çıkar. Bu duruma engel olmak için Tuna Nehri çevresindeki iskele ve kazalara hükümler gönderilirdi.

18. yüzyılda ortaya çıkan Osmanlı Avusturya-Rus savaşları Eflak ve Boğdan prensliklerinin sınırlarında yapılmış, Rus işgali nedeniyle prensliklerdeki tahıl sevkiyatı sekteye uğramıştır. Özellikle Eflak'ta Ortodoks ahalisi üzerinde Rus nüfuzunun giderek artması üzerine voyvodalık kurumuyla ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. Merkezin tahıl ihtiyacının karşılanması problemi konusunda III. Selim'e Islahat Layihası sunan Defterdar Mehmed Şerif Efendi, tüccarların bizzat Tuna, Eflak ve Boğdan'dan tahılı alarak İstanbul'a getirmeleri önerisinde bulunmuştur.²⁹

1787-1792 Osmanlı Avusturya-Rus savaşı başlamadan önce düzenlenen meşveret toplantısında yiyecek temininin konuşulan konuların başında geldiği ve meselenin stratejik açıdan düşünüldüğü görülmektedir. *Meclis-i Mezkûr* toplantısında zahire temini konusunda Eflak ve Boğdan memleketlerinin stratejik önemi; “*askerimize lâzım olan zehâyirin ma'deni Eflak ve Boğdan memleketleri olmağla evvel emrde bu iki memleketin mecmû' zehâyirini beri tarafa nakl etmeliyiz ki a'dâ zahîreye dest-res olmaya deyicek*” şeklinde ifade edilmiştir.³⁰

1.2 Bal

Osmanlı'da lüks tüketim maddesi olarak kabul edilen şeker pahalı ve tüketimi kısıtlıydı. Bu nedenle tatlı gereksinimi 18. yüzyılın sonlarına dek bal ve pekmez gibi ürünlerle karşılanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun farklı coğrafyalarında; Balkanlar, Ege kıyıları, Anadolu, Ortadoğu ve Arap ülkeleri gibi pek çok yerinde arıcılık yapıldı. Ancak kaynaklara bakıldığında özellikle sarayın ve İstanbul'un bal ve balmumu ihtiyacının büyük oranda Eflak ve Boğdan prensliklerinden karşılandığı görülmektedir. Sarayın mutfağı olan Matbah-ı Amire'de çoğunlukla Eflak ve Boğdan balı tüketilirdi. Voyvodaların gönderdikleri ürünler içerisinde balın yanında balmumu ve tuz da vardı.³¹

Padişah tarafından Eflak voyvodasına gönderilen emirnâmelerde, göndermekle yükümlü oldukları malları aksatmadan göndermeleri ve ürünlerini zamanında teslim etmeleri istenirdi.

1751 yılında Eflak ve Boğdan'dan hububat, pastırma ve bala ek olarak darı ve mısır da gönderilmiştir. Ürünün temin edildiği yerdeki alım fiyatı İstanbul'a geldiğinde oldukça artıyor fiyatlar iki üç katına çıkıyordu. 1754 senesinde Eflak'tan İsmail İskelesi'ne getirilen balın bir kıyyesine 18 akçe ödenirken İstanbul'a gönderilmesi aşamasında 60 akçe ödenmekteydi.³²

Yağ, bal, peynir, pastırma gibi ürün getiren tüccarlar Galata Yağkapanı ile İstanbul Balkapanı'na bağlı olarak hareket ederlerdi. Bu kapanlarda çoğunlukla Eflak ve Boğdan prensliklerinden gelen ürünler olurdu.³³

29 Çağman 2016:135.

30 Bayram 2014: 216-225.

31 Kılıç 2013: 115-116.

32 Fidan 2015: 377-382.

33 Çağman 2016: 138.

1.3. Et

İstanbul'un et iâşesi, hububat iâşesi ile birlikte devletin organizasyonuna en fazla önem verdiği alanlardan biriydi. Et iâşesini sağlayan organizasyonun içindeki *Hassa Kasabbaşılık* kurumu 17.yy. başlarından 18.yy. sonlarına kadar önemli bir rol oynamıştır.

Ekonomi ve üretim faaliyetlerine üst düzeyde müdahale gerçekleştiren devlet, merkezin et iâşesini sıkı kontrol altında tutmuştur. Bu konuda devletin gösterdiği hassasiyet arşiv belgelerinde 18. yüzyılın sonlarına doğru sık sık tekrarlanan şu cümlelerle “*Deraliyye’de sâkin ibâdullâhın havâyic-i zarûriyyesinden olan ağnâm*” “*İşbu ağnâm mâddesi Deraliyye’nin husûsât-ı lâzimesinden*” karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Osmanlı’da et iâşesi cepler ve kasaplar gibi iki farklı kesim tarafından yürütülmekteydi. Ceplepkeşanlar ve kasabbaşılar özellikle Rumeli taraflarından koyun temin edip İstanbul’a getirirlerdi. Bu görevliler dışında Eflak ve Boğdan voyvodalarının haraç olarak her yıl göndermek zorunda oldukları büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, İstanbul’un et ihtiyacının karşılandığı üçüncü bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemli bir temin sahası olan bu prenslikler 16. yy.dan itibaren başkent in et ihtiyacını karşılamakla yükümlü olmuşlardır.³⁵ Osmanlıların İstanbul’un et ihtiyacını karşılamak için kullandıkları yöntemlerden bir tanesi de çapul ya da yağmadır. Bazı belgeler çapuldan elde edilen hayvanlara vurgu yapmaktadır. Bu belgelerden birinde, çapul sonucu ele geçirilen sığırın 1/10 kısmının “*resm*” olmak üzere kasapbaşına verildiği ve bu hayvanların güvenli bir şekilde getirilmesi için Eflak reayasından beş nefer tayin edildiği bilgisi mevcuttur. Bu bilgi ışığında çapul ve yağmanın yine bu bölgelerde yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁶

Eflak’ın zengin kaynaklarının çekiciliği, Osmanlı ileri gelenleri, memurlar ve yeniçeriler gibi kesimlerin buralarda izinsiz çiftlikler kurmalarına neden olmuştur. Bu çiftliklerde koyun besiciliği yanında at yetiştiriciliği de yapılmaktaydı.³⁷ 18. yüzyıldan itibaren suistimallerin arttığı; bazı kişilerin Eflak’tan İstanbul’a getirdikleri sığır, koyun, keçi ve oğlaklara ait vergilerini yeniçeri oldukları gibi gerekçelerle vermedikleri görülmektedir.³⁸ Devlet bunun üzerine bu bölgelerde otlığı veya kışlağı olanlardan “*kanun-ı kadim üzere*” kim olduğuna bakılmaksızın vergi alınmasını ister ve bölgedeki görevlilere sorunu çözmek için gerekli mübaşirleri atamaları konusunda çeşitli emirler gönderir. Belgelerde dikkate değer bir nokta ise çevrede yaşayan reayanın huzurunun bozulmaması konusunda yetkililerin dikkatli davranmaları gerektiğinin “*âsûde-i hal üzere olmaları bâbında*” cümlesiyle dile getirilmesidir.³⁹

1755-56 yıllarında Eflak voyvodasının gönderdiği bir belgede, bölgeden gönderilen koyun, keçi ve sığırların İstanbul nüfusunun et stokunun önemli bölümünü oluşturduğu belirtilmektedir. Bu hayvanlar merkezin kışlık ihtiyacının büyük bir bölümünü de karşılardı. Eflak ve Boğdan taraflarındaki koyunların farklı cinsleri mevcuttu. Bu cinslerin bir kısmı kışa dayanıklı *mosturgan* ve

34 Yıldırım 2014 Proje Yürütücüsü: Proje No: 111K274, Program Kodu: 1001, Ankara.

35 Göktepe 2017: 865.

36 Yıldırım 2014: 49.

37 Aydın 2013: 9.

38 BOA, Cevdet Maliye (C.ML.) 218/9012.

39 BOA, Cevdet Hariciye (C.HR.) 69/3408.

pornar cinsleriydi ve kışlaklara bu cinsten olan koyunlar gönderilirdi. Bazı zamanlar yeterli gelmeyen kışlak koyun sayısı, celepler vasıtasıyla Eflak halkından satın alınarak elde edilirdi. 1780 yılında kışlaklarda bekletilmesi için Eflak'tan 40.000 adet koyun temin edilmesi istenmiş, Eflak kapı kethüdası kışlağa konulmak üzere ancak 20.000 kıvırcık koyun gönderilebileceğini, kalan 20.000 koyunun ise *çorgan* cinsi olup kış mevsiminden önce tüketilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰

Padişahlar yayınladıkları emirnâmelerde, Eflak voyvodalarından yükümlü oldukları malları aksatmadan göndermelerini ister ve ürünlerini zamanında teslim etmeleri konusu üzerinde önemle dururlardı.⁴¹ Kıtılık, savaş ve sel gibi olağan üstü durumlarda voyvodalar üzerlerine düşen yükümlülükleri tam anlamıyla yerine getirememektedirler. 1747 yılında Eflak voyvodası çekirge istilası nedeniyle yaşanan kıtıktan dolayı Eflak reayasının zor durumda olduğunu merkeze bildirerek 1747 (H.1159) senesi cizyesine ait taksitlerin zamanından evvel istenmemesi ricasında bulunmuştur.⁴² Voyvodalar içinde buldukları durumu padişaha arz ederek yükümlülüklerinde değişiklik yapılmasını da istemişlerdir. Padişah da koşulları dikkate alarak voyvodaların bu isteklerini olumlu karşılamış, senelik payın eksik verilmesini ya da daha geç gönderilmesini kabul etmiştir.

SONUÇ

Eflak, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya doğru ilerlerken geçtiği güzergâhların en önemlilerinden biriydi. Güneyinde uzanan Tuna Nehri ve geniş ovaları sayesinde üzerinde yaşayan halklara bolluk ve refah getirmekteydi. Bu özelliği aynı zamanda etrafında bulunan devletlerin iştahını kabartıyor ve buralara sahip olma arzularını kamçılıyordu. Zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına bağlı olarak imparatorlukta öncelikle sarayın sonra da başkentin yiyecek ihtiyacını karşıladığından ekonomik bakımdan da ayrı bir hususiyete sahipti.

İstanbul'un kaynakları kalabalık nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğundan diğer eyaletlerden çeşitli ürünler şehre getirilmekteydi. Büyük bir organize gerektiren bu iş devlet yetkililerinin ve padişahların bizzat ilgilendiği konuların başında gelmekteydi. 16 yüzyılın başlarından itibaren Eflak voyvodaları iç işlerinde yaşadıkları bağımsızlığın bedeli olarak Osmanlı Devleti'ne haraç yanında çeşitli malzeme ve ürünler gönderdiler. Böylece Osmanlı'nın sistemi içerisine dahil edilen bu prenslik, savaş ve barış dönemlerinde olmak üzere imparatorluğa önemli hizmetlerde bulundu.

Osmanlı'nın kileri şeklinde ifade edilen bu prenslikten Osmanlı'ya tahıl, bal, büyükbaş ve küçükbaş hayvan, buğday tohumu, tuz, bal, balmumu, kenevir, ceviz, sadeyağ, donyağı ve Tuna balığı gibi çeşitli yiyecekler gelirdi. Bu ürünler kaliteli ve standartları yüksek olduğundan piyasadaki alıcıları hazırды. İlk müşterileri ise saray ve İstanbullu ahaliydi.

40 Türkhan 2006: 47.

41 BOA, İE.HR. 3/307.

42 BOA, C.HR. 105/5205.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İncelemeler

- Aydın, M. 2013. "Eflak" *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23/1: 1-24.
- Aynural, S. 2001. *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Bayram, Ümmügülsüm F. 2014. *Enverî Târîhi: Üçüncü Cilt (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Çağman, E. 2016. "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İaşesinde Balkanlar ve Karadeniz'in Önemi" *Avrasya Etüdleri* 50/2: 127-151.
- Ekici, İ. 1998. *Tuna Komisyonu ve Tuna'da Ticaret (1856-1883)*, 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Fidan, F. 2015. "18. yüzyılda Tuna Nehri İskelelerinin İstanbul İaşesinin Temininde Rolü" *Osmanlı Devletinde Nehirler ve Göller I*, Not Yayınları: 371-386.
- Genç, M. 2000. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken, İstanbul.
- Göktepe, K. 2017. "İstanbul'un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.- XIX. Yüzyıllar)" *Belleten* 81/292: 857-916.
- Güran, T. 2004. "İstanbul'un İaşesi" *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, (ed.) Ş. Kamil Akar, İstanbul: 319-325.
- İnalcık, H. 1994. "İâşe" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları: 116-119.
- Karal, Enver Z. 1961. *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 120-121.
- Karpat, K. 1994. "Eflak" *Diyanet İslam Ansiklopedisi* X: 466-469.
- Kılıç, A. 2013. "Eflak-Boğdan ve Karadeniz'de bal ve Balmumu" *Arı ve Bal* (ed.) Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun. Tarihçi Kitabevi, İstanbul: 115-129.
- Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/%C5%9Fahbaz>, (29. 01. 2022).
- Kurtaran, U. 2014. *Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, Atıf Yayınları, Ankara.
- Kütükoğlu, Mübahat S. 2020. *Osmanlı'nın Sosyo Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- McGowan, B. 2004. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Mantran, R. 1990. *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Maxim, M. 1973. "VI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Boğdan'ın Osmanlı İmparatorluğuna

Karşı İktisadî ve Malî Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler” VII. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu, Ankara: 553-566.

Maxim, M. 2013. *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya.

Pamuk, Ş. 2007. *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sarıcaoğlu, F. 2001. *Kendi Kaleminden bir Padişahın Potresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, TATAV Yayınları, İstanbul.

Şemseddin Sami 1989. *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul.

Tabakoğlu, A. 2014. “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İaşesi” II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu Bildirileri, 27-29 Mayıs 2014, (ed.) Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan. İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi: 99-168.

Türkhan, Mehmet S. 2006. *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’un Et İaşesinin temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Uyanık, F. 2020. *Tuna’nın Kuzeyine Yönelik Osmanlı Siyaseti ve Eflak Boğdan Özerkliğinin Restorasyonu (1774-1834)* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.

Uzunçarşılı, İsmail H. 1983. *Büyük Osmanlı Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Yavuz, H. 2012. *Târih-i Sefer-i Rusya’ya Göre 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yıldırım, O. 2014. “Osmanlı İktisat Tarihinin Konusu Olarak İstanbul’un Hububat, Et ve Deri İhtiyaçlarının Tedariki: Kurum ve Uygulamalar (1774-1807)”, Proje No: 111K274, Program Kodu: 1001, Ankara.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, AE.SMST.III: Ali Emiri Mustafa III 295/23604.

BOA, C.HR: Cevdet Hariciye 69/3408.

BOA, C.HR: Cevdet Hariciye 105/5205.

BOA, C.ML: Cevdet Maliye 218/9012.

BOA, İE.HR: İbnülemin Hariciye 3/307.

BOA, İE.HR: İbnülemin Hariciye 11/1080.